

РОЗДІЛ V. СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СІМ'Ї ТА ДИТИНИ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ ГРОМАДИ

УДК 364:343.9-053.6

В. В. Анголенко

ЖКК ХНУМГ імені О.М. Бекетова.

ПРОБАЦІЯ ЯК ФОРМА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ

У статті аналізується зміст пробації як форми ресоціалізації неповнолітніх правопорушників. Характеризується соціально-педагогічна діяльність, яка є невід'ємною частиною пробаційних форм ресоціалізації неповнолітніх правопорушників, обґрунтовується дієвість пробації в ресоціалізації неповнолітніх правопорушників. Розглядаються завдання пробації неповнолітніх правопорушників, серед яких виділяють: організацію та здійснення контролю, надання соціальної та психологічної допомоги, проведення виховної та соціальної роботи з неповнолітньою особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, організацію процесу медіації між неповнолітнім і потерпілим.

Ключові слова: соціально-педагогічна діяльність, пробація, ресоціалізація, неповнолітні правопорушники, Закон України «Про пробацію», служба пробації.

Постановка проблеми. У наш час надзвичайно великою проблемою є збільшення кількості правопорушень здійснених дітьми й підлітками, що пояснюється зростанням у суспільстві процесів деморалізації суспільства, поширенням усіляких форм соціальної патології (явища безробіття, проституція, наркоманія, бродяжництво тощо). Правопорушення, скоєнні неповнолітніми особами, належать до соціально небезпечних явищ, які, передусім, несприятливо впливають на формування особистості неповнолітнього; по-друге, це відображається на економічному й соціальному житті суспільства, лише третина ув'язнених повертається до нормального життя (знаходить роботу, створює сім'ю тощо); по-третє, відіграє значну роль у становленні рецидивної злочинності (дві третини злочинців скоюють перше правопорушення, будучи ще в підлітковому віці). Особливо відзначимо, що, коли неповнолітній правопорушник відбуває покарання у вигляді позбавлення волі, він втрачає соціальні навички, йому важко адаптуватись у суспільстві, адже в умовах ізоляції особистість неповнолітнього правопорушника регресує. Чим більше неповнолітніх втрачає свободу, тим більше ризику повторного рецидиву, за рахунок неможливості працевлаштування або продовження навчання після відбування терміну покарання, ускладнення захворювань, у тому числі й психічних, а також тривале застосування наркотиків, включаючи поширення таких інфекційних захворювань, як туберкульоз і ВІЛ.

Відповіддю цьому небезпечному соціальному явищу на сьогоднішній день стало те, що внаслідок гуманізації кримінальної політики держави й

логічних змін у законодавстві, поступово змінюється система судочинства в бік надання переваги альтернативним видам покарання, тим, які не пов'язані з позбавленням волі, особливо ці напрями широко застосовуються щодо неповнолітніх. Однією з таких форм ресоціалізації неповнолітніх правопорушників є пробація. Пошук шляхів, методів і засобів соціально-педагогічного супроводу та підтримки особистості під час відбування альтернативних форм покарання є сьогодні однією з найактуальніших науково-практичних проблем.

Аналіз актуальних досліджень. Маючи міждисциплінарний характер, процес пробації як форми ресоціалізації неповнолітніх правопорушників у сучасній науковій літературі розкривається на межі різних галузей знань, незважаючи на номінальну приналежність того чи іншого дослідження до певної науки. Так, філософські, правові, психологічні, педагогічні, соціологічні аспекти процесу пробації як форми ресоціалізації неповнолітніх правопорушників у міцному переплетінні, але з домінантністю на одному з них, представлені в усіх сучасних дослідженнях, провідними з яких для нас стали праці з педагогіки (О. Беца, В. Кривуша, Г. Радов, В. Синьов, М. Фіцула та ін.), соціальної роботи (О. Беца, М. Галагузова, В. Курбатов, П. Павленок, А. Сухов, С. Толстоухова, М. Фірсов, та ін.), права (О. Бандурка, О. Джужа, О. Зубкова, В. Львовичин, В. Наливайко, О. Неживець, М. Панасюк, В. Прусс, М. Садовніков, В. Трубніков, Д. Ягунов, А. Яровий та ін.), психології Я. Гошовський, Л. Ростомова, Н. Савчук, І. Ярмиш та ін.) та, безпосередньо, соціальної педагогіки (Т. Белавіна, В. Васильєв, Ю. Гарасимів, М. Гевко, С. Горенко, Л. Завацька, І. Зверєва, Н. Калашник, О. Караман, А. Капська, В. Лютий, Л. Мардахаєв, С. Харченко, Ю. Чернецкая та ін.).

Мета статті – розкриття змісту пробації як форми ресоціалізації неповнолітніх правопорушників для подальшої розробки теоретично-методологічних основ соціально-педагогічної діяльності з подолання проблем правопорушень серед неповнолітніх і підвищення обізнаності соціальних працівників і соціальних педагогів щодо порушеного питання.

Виклад основного матеріалу. Зміни, які відбуваються в політичному й економічному житті суспільства, завжди негативно впливають на людей, а насамперед, на неповнолітніх. Збільшення соціальних відхилень серед неповнолітніх є проблемою національного характеру. Саме від молоді залежить майбутнє нашого суспільства. Особлива роль у вирішенні даних проблем відводиться соціальному педагогові, який покликаний інтегрувати зусилля всіх інститутів виховання особи, надавати допомогу різним верствам населення, у тому числі неповнолітнім правопорушникам, в подоланні соціальних труднощів. Виконати поставлені завдання допомагає соціально-педагогічна діяльність. На думку М. Галагузової, соціально-педагогічна діяльність – це різновид професійної діяльності,

спрямованої на надання допомоги дитині в процесі її соціалізації, освоєння нею соціокультурного досвіду та створення умов для її самореалізації в суспільстві [2, 107].

Аналіз наукових робіт (О. Безпалько, М. Галагузової, Ю. Галагузової, І. Зверєвої, А. Капської) дозволяє зробити висновок, що соціально-педагогічна діяльність спрямована на конкретного неповнолітнього правопорушника й розв'язання особистих проблем, які виникають на його життєвому шляху у процесі соціалізації, інтеграції в суспільство, за допомогою вивчення особистості неповнолітнього правопорушника й оточуючого його середовища, складання індивідуальної програми допомоги неповнолітньому правопорушникові, тому вона локальна, обмежена тим тимчасовим проміжком, протягом якого вирішується проблема неповнолітнього правопорушника.

Зміст соціально-педагогічної діяльності розкривається у процесі соціальної адаптації, профілактики, реабілітації, ресоціалізації неповнолітнього правопорушника.

Сьогодні у процесі здійснення соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками необхідно враховувати нові тенденції та зміни правового законодавства України щодо цієї категорії осіб, появу нових форм ресоціалізації неповнолітніх правопорушників, серед яких провідне значення має пробація.

Для дослідження пробації як форми ресоціалізації неповнолітніх правопорушників, велике значення має той факт, що 5 лютого 2015 року Верховна рада України прийняла Закон України «Про пробацію», який набув чинності 27 лютого 2015 року, та був ведений в дію 27 серпня 2015 року. Відповідно до чинного Закону України «Про пробацію», пробація визначається як система контролю й надання соціальної допомоги правопорушникам, які відбувають покарання в суспільстві, а також особам, що звільнилися з місць позбавлення волі. Основне її призначення – соціальна реабілітація, соціальна допомога, ресоціалізація, тобто заходи соціальної підтримки та контролю за поведінкою правопорушників і звільнених із колоній неповнолітніх осіб повинна бути вирішена задача попередження повторного вчинення ними злочинів [1].

Пробація щодо неповнолітніх правопорушників – це індивідуальна робота, що передбачає супровід неповнолітнього віком від 14 до 18 років, яка здійснюється з урахуванням вікових і психологічних особливостей неповнолітніх та спрямована на забезпечення їх нормального фізичного та психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості й поліпшення стосунків із суспільством. Варто наголосити, що пробація є не просто різновидом покарання, альтернативним ув'язненню, або особливим органом державного управління, пробація – це система, яка надає неповнолітнім правопорушникам можливість

реабілітуватись і адаптуватись у суспільстві з допомогою залучення громадськості до діяльності служби пробації в ході ресоціалізації неповнолітніх правопорушників з метою пробудження в них почуття відповідальності. Також метою співпраці з громадськістю є ознайомлення суспільства з принципами, цілями й результатами пробації. Замість того, щоб бути ув'язненими, неповнолітні правопорушники умовно звільняються під нагляд досвідченого соціального працівника, що позначається як офіцер служби пробації. Для впровадження такої форми ресоціалізації неповнолітніх правопорушників у нашій державі планується створення служби пробації у складі Державної кримінально-виконавчої інспекції України. На цю службу покладається завдання щодо здійснення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та забезпечення інших видів кримінальної відповідальності за рішенням суду. Основне завдання, що стоїть перед службою пробації, – це соціально-педагогічне та психологічне звернення, у ході якого офіцер служби пробації повинен прагнути психологічно впливати на неповнолітнього правопорушника, знімаючи напруженість, страх, розчарування, агресивність, незадоволення. Значне місце в роботі офіцера служби пробації займають різного роду бесіди, дискусії з таких проблем, як злочинність, зокрема, наркоманія, алкоголізм, охорона здоров'я, підтримання гарної фізичної форми й зовнішнього вигляду, сімейні конфлікти, насильство в сім'ї, насильство по відношенню до дітей, расова дискримінація, робота й освіта, почуття самоповаги й упевненості в собі, також активно застосовуються групові методи впливу на неповнолітніх осіб. Особливо ефективні відвідини вдома. Звичайна обстановка допомагає неповнолітньому правопорушникові повніше розкритися, а офіцерові – краще зрозуміти його, з'ясувати проблеми й інтереси, дає можливість познайомитися з його родиною та друзями, найближчим оточенням. За правильної побудови нагляду офіцер служби пробації повинен знати всі сторони життя свого неповнолітнього підопічного, стежити за його фізичним, психічним і моральним станом, за тим, як той проводить своє дозвілля, виявляти його професійні схильності, прагнення підвищити рівень освіти тощо. Таким чином, нагляд за неповнолітнім правопорушником і його ресоціалізація ґрунтуються на встановленні довірливих стосунків між офіцером служби пробації та засудженим, при якому офіцер спостерігає за життям підопічного, ходом його виправлення та, по можливості, втручається в цей процес. Разом із цим, одним із завдань, поставлених перед офіцером служби пробації, є вироблення в неповнолітнього правопорушника позитивного ставлення до соціально-педагогічної роботи, яка проводиться з ним, яка виражається в його особистому прийнятті й добровільній реалізації програми ресоціалізації.

Обґрунтовуючи дієвість пробації в ресоціалізації неповнолітніх правопорушників, відзначимо, що його застосування є, наприклад,

доречним, коли в неповнолітнього виникає конфлікт із батьками, він тікає з дому та приєднується до кримінальних угруповань. Потрапивши фактично випадково в кримінальну ситуацію, такий правопорушник щиро розкаюється у скоєному й виявляє свою позитивну соціальну спрямованість: добре вчиться, бере участь у спортивних заходах, художній самодіяльності тощо.

Вивчення праць учених (Л. Божовіч, І. Кон, А. Капська, А. Мудрік), де характеризуються психосоціальні особливості підліткового віку, свідчить, що більшість підлітків не вміє прогнозувати своє майбутнє, погано враховують власний минулий життєвий досвід, живуть сьогоdnішнім днем. У зв'язку з цим наголосимо, що необхідною є робота соціального працівника та психолога, яка спрямована на формування в неповнолітнього правопорушника стереотипу законслухняної поведінки, розширення сфери усвідомлюваного в розумінні мотивів протиправної поведінки. Для роботи з цією категорією правопорушників створюються цілі пробаційні програми.

Метою реалізації пробаційних програм, що входять до складу системи ресоціалазації є попередження скоєння нового правопорушення неповнолітніми особами, а отже, насамперед усунення заподіяної шкоди, закінчити або поступити на навчання, не відвідувати певні місця, утримуватися від спілкування з певними особами, знаходитися після настання певного часу за місцем проживання, пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії тощо. Поряд із вивченням, спостереженням за своїм неповнолітнім підопічним соціальний працівник або офіцер служби пробації зобов'язаний проводити роботу виховного характеру з неповнолітнім правопорушником. Під цим мається на увазі зміна умов життя й побуту піднаглядного, виду діяльності, життєвих умов, поліпшення матеріального добробуту тощо, а також руйнування антисоціальних зв'язків, сприяння в залагоджуванні родинних конфліктів або створенні сім'ї. Крім того, співробітникам необхідно давати поради засудженому на основі знання соціальної педагогіки, психології, власного життєвого досвіду, що в результаті приведе до коректування поведінки неповнолітнього правопорушника. Саме даний комплекс заходів соціально-правового впливу лежить в основі створюваної перспективної системи пробації щодо неповнолітніх в Україні.

Завданнями пробації неповнолітніх правопорушників є:

- 1) здійснення організації контролю за виконанням з боку неповнолітньої особи, яка вчинила кримінальний злочин, визначених умов та зобов'язань, покладених на неї судом;
- 2) надання соціально-психологічної допомоги неповнолітньому правопорушникові на всіх етапах кримінального судочинства;
- 3) здійснення нагляду за неповнолітньою особою, яка скоїла кримінальне правопорушення, з метою зменшення ризику вчинення повторного правопорушення;

- 4) проведення соціально-виховної роботи з неповнолітньою особою;
- 5) організація взаємодії з центрами соціальної реабілітації неповнолітніх правопорушників і громадою;
- 6) організація процесу медіації між неповнолітньою особою, яка вчинила кримінальне правопорушення і потерпілим [1].

Вважаємо, що впровадження пробації в Україні може стати одним із найбільш результативних кроків на шляху до євроінтеграції в цілому та гуманізації державної політики у сфері виконання покарань зокрема.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Виходячи з вище зазначеного, можна зробити висновок, що з неповнолітніми правопорушниками, які перебувають під програмою пробації, проводиться різноманітна соціально-педагогічна робота, а саме нагляд за поведінкою неповнолітньої особи, проведення індивідуально-профілактичної роботи, спрямованої на попередження вчинення ними правопорушень і злочинів, лекції, дискусії та тренінги з формування навичок контролю емоцій і вміння спілкуватися з оточуючими, розвитку морально-етичних і гігієнічних навичок і потреби піклуватися про власне здоров'я, а також роз'яснюють шкоду, яку заподіяно потерпілому; надають соціальні послуги та сприяють у розв'язанні соціально-побутових проблем, навчають жити самостійним життям, готують до законослухняної поведінки на волі тощо. Зазначимо, що запровадження пробації в Україні – це прогресивна ідея, яка має змінити на краще стан запобігання злочинам неповнолітніх, сприяти усуненню передумов їх учинення, що мають соціальний, правовий, економічний, моральний характер. Подальша наша робота буде присвячена розробці методів і засобів соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх у ході здійснення пробації з неповнолітніми правопорушниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України « Про пробацію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.
2. Социальная педагогика: Курс лекций / под общ. ред. М. А. Галагузовой. – М. : Гум. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 416 с.

РЕЗЮМЕ

Анголенко В. В. Пробация как форма ресоциализации несовершеннолетних правонарушителей.

В статье анализируется содержание пробации как формы ресоциализации несовершеннолетних правонарушителей. Характеризуется социально-педагогическая деятельность, которая есть неотъемлемой частью пробационных форм ресоциализации несовершеннолетних правонарушителей, обосновывается действенность пробации в ресоциализации несовершеннолетних. Рассматриваются задания пробации несовершеннолетних правонарушителей среди, которых можно выделить: организацию и осуществление контроля, оказание социальной и психологической помощи, проведение воспитательной и социальной работы с несовершеннолетней личностью, которая совершила уголовное правонарушение, организацию процесса медиации между несовершеннолетним и потерпевшим.

Ключевые слова: *социально-педагогическая деятельность, probation, ресоциализация, несовершеннолетний правонарушитель, Закон Украины «Про probation», служба probation.*

SUMMARY

Angolenko V. Probation as a form of resocialization of juvenile offenders.

In the article the content of probation as a form of resocialization of juvenile offenders has been analyzed. Social and pedagogical activity which is an integral part of the probationary forms of resocialization of juvenile offenders has been characterized, effectiveness of probation in resocialization of juvenile offenders has been substantiated.

Effectiveness of probation has been substantiated, as a matter of fact the probation toward juvenile offenders is an individual work which provides maintenance and support of persons aged from 14 till 18 years old which is carried out by taking into account age-related and psychological features of juvenile offenders and is aimed at providing their normal physical and mental development, prevention of aggressive behavior, motivation of positive changes of the personality and improvement of the social relations.

In article it has been noted that probation is not simply the kind of punishment alternative to the confinement, or special agency of State administration, it is a system which gives juvenile offenders opportunity to be rehabilitated and adapt in society.

Tasks of probation of juvenile offenders have been considered from which it is possible to distinguish: organization and monitoring of compliance by a juvenile offender with the responsibilities which were assigned to him by court, rendering social and psychological assistance at all stages of criminal trial, carrying out educational and social work with the juvenile personality who made a criminal offense, organization of process with the centers of social rehabilitation of juvenile offenders and the public, organization of process of mediation between the juvenile offender and the victim.

It is concluded that juvenile offenders who are under probation, perform a variety of socio-pedagogical work, namely, supervision of a juvenile offender's behavior conduct individual prevention work aimed at preventing them from committing offences and crimes, lectures, discussions and trainings on the skills of control emotions and the ability to communicate with others, the development of ethical and hygiene practices and needs to take care of their health, explain the harm caused to the victim; provide social services and assistance in solving social problems, learn to live an independent life, prepare for law-abiding behavior after the release and the like.

Key words: *social and pedagogical activity, probation, resocialization, juvenile offender, Law of Ukraine "About a probation", probation service, mediation, centers of social rehabilitation of juvenile offenders.*

УДК 37.091.8:394.94:316.62

Л. Б. Басюк

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

У статті поставлено за мету актуалізацію питання соціального захисту дітей у шкільному середовищі, акцентуація уваги на важливості гендерної компоненти як однієї з умов запобігання насилля над дитиною. За допомогою використання таких методів, як структурний аналіз, синтез, систематизація даних звернено увагу на те, що наша держава потребує необхідних цивілізованих перетворень для запобігання насилля в соціумі, зокрема й в освітньому середовищі,